Zbornik sudske prakse

MIŠLJENJE NEZAVISNE ODVJETNICE
ELEANOR SHARPSTON
od 12. lipnja 2014.[1]

Predmet C-51/13

Nationale-Nederlanden Levensverzekering Mij NV
protiv
Hubertusa Wilhelmusa van Leeuwena

(zahtjev za prethodnu odluku koji je podnio Rechtbank Rotterdam (Nizozemska))

„Životno osiguranje – Dužnost pružanja informacija – Informacije o premiji“

1. Nationale-Nederlanden Levensverzekering Mij NV (u daljnjem tekstu: Nationale-Nederlanden ili osiguratelj) i H. W. Van Leeuwen sklopili su ugovor o životnom osiguranju (u daljnjem tekstu: ugovor o životnom osiguranju) koji je potpisan 29. veljače 2000., ali s učinkom od 1. svibnja 1999. H. W. Van Leeuwen je ugovaratelj osiguranja i osiguranik. U skladu s ugovorom o životnom osiguranju, premija se treba uporabiti za životno osiguranje kao i za ulaganje. Dio premije koji se ulaže utvrđuje se drugim uporabama premije za pokriće troškova i osiguranog rizika. Vrijednost ulaganja u investicijske fondove zauzvrat utječe na osigurninu koja će biti ostvarena ugovorom. Spor je nastao oko toga je li H. W. Van Leeuwen prije sklapanja ugovora o životnom osiguranju dobio dovoljno informacija o tim drugim uporabama premije i dijelu koji se treba uložiti. U tom kontekstu, od Suda se traži tumačenje članka 31. Direktive Vijeća 92/96/EEZ (u daljnjem tekstu: Treća direktiva o životnom osiguranju)[2], koja se primjenjivala u vrijeme sklapanja ugovora o životnom osiguranju.

1 — Izvorni jezik: engleski

2 — Direktiva Vijeća od 10. studenoga 1992. o usklađivanju zakona i drugih propisa u odnosu na izravno životno osiguranje i izmjeni direktiva 79/267/EEZ i 90/619/EEZ (Treća direktiva o životnom osiguranju) (SL L 360, str. 1.). Ta direktiva više je puta bila izmijenjena prije nego što je ukinuta Direktivom 2002/83/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 5. studenoga 2002. o životnom osiguranju (SL L 345, str. 1.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 6., svezak 10., str. 102.). Potonja direktiva ukinuta je pak Direktivom 2009/138/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 25. studenoga 2009. o osnivanju i obavljanju djelatnosti osiguranja i reosiguranja (Solventnost II) (SL L 335, str. 1.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 6., svezak 10., str. 153.). Zahtjevu za prethodnu odluku bile su priložene dvije privremene odluke suda koji je uputio zahtjev od 14. ožujka i 11. srpnja 2012., na koje sam se također oslonila prilikom utvrđivanja činjeničnog stanja (vidjeti niže točke 11. do 23.).

Direktive EU-a o životnom osiguranju

Druga direktiva o životnom osiguranju

2. Direktiva Vijeća 90/619/EEZ (u daljnjem tekstu: Druga direktiva o životnom osiguranju)[3] izmijenila je i dopunila Prvu direktivu Vijeća 79/267/EEZ (u daljnjem tekstu: Prva direktiva o životnom osiguranju)[4], koja je obuhvaćala „životno osiguranje“, definirano kao „vrsta osiguranja koja obuhvaća posebno osiguranje za slučaj doživljenja, osiguranje za slučaj smrti, osiguranje za slučaj smrti i doživljenja, životno osiguranje s povratom premije, osiguranje za slučaj vjenčanja [i] osiguranje za slučaj rođenja“[5] [neslužbeni prijevod]. Članak 1. točka (c) Prve direktive o životnom osiguranju definirao je „dopunska osiguranja koja provode društva za osiguranje koja obavljaju poslove životnog osiguranja“ kao „posebno osiguranje za slučaj nezgode uključujući nesposobnost za rad, osiguranje za slučaj smrti kao posljedice nezgode te osiguranje za slučaj invaliditeta kao posljedice nezgode ili bolesti, ako se te vrste osiguranja zaključuju uz životno osiguranje“ [neslužbeni prijevod].

3. Članak 15. stavak 1. Druge direktive o životnom osiguranju, kako je bio izmijenjen člankom 30. Treće direktive o životnom osiguranju, glasio je kako slijedi:

„Države članice propisuju da svaki ugovaratelj osiguranja koji zaključuje pojedinačni ugovor o životnom osiguranju može otkazati ugovor u roku od 14 do 30 dana od primitka obavijesti o njegovu zaključenju.

Otkaz ugovora oslobađa ugovaratelja osiguranja svih budućih obveza koje proizlaze iz tog ugovora.

[…]“ [neslužbeni prijevod]

Treća direktiva o životnom osiguranju

4. Treća direktiva o životnom osiguranju bila je, kao i Druga direktiva o životnom osiguranju[6], ponajprije usmjerena na uspostavu unutarnjeg tržišta na području životnog osiguranja, uključujući slobodu pružanja usluga životnog osiguranja[7].

5. Uvodna izjava 9. preambule Treće direktive o životnom osiguranju navodila je da „[…] pojedine odredbe ove direktive definiraju minimalne standarde […]“ i da „[…] matična država članica[8] može propisati stroža pravila za društva za osiguranje kojima su odobrenja za rad izdala njihova nadležna tijela“. Sukladno uvodnoj izjavi 19., „[…] usklađivanje prava o ugovoru o osiguranju nije preduvjet za stvaranje unutarnjeg tržišta osiguranja […]“ [neslužbeni prijevod].

3 — Direktiva Vijeća od 8. studenoga 1990. o usklađivanju zakona i drugih propisa u odnosu na izravno životno osiguranje i o utvrđivanju odredaba za olakšavanje učinkovitog ostvarivanja slobode pružanja usluga i izmjeni Direktive 79/267/EEZ (SL L 330, str. 50.). Druga direktiva o životnom osiguranju bila je izmijenjena Trećom direktivom o životnom osiguranju, a zatim ukinuta Direktivom 2002/83. Članak 36. i stavka a(10) pod točkom A Priloga III. Direktivi 2002/83 slični su članku 31. i stavci a(10) pod točkom A Priloga II. Trećoj direktivi o životnom osiguranju. Iako je članak 185. Direktive 2009/138 restrukturirao i proširio predugovornu obvezu osiguratelja da pruži informacije ugovaratelju osiguranja, članak 185. stavak 3. točka (g) i stavak 7. sadrže tekst sličan onomu iz članka 31. i stavke a(10) pod točkom A Priloga II. Trećoj direktivi o životnom osiguranju. Budući da je Treća direktiva o životnom osiguranju ukinuta, u ovom mišljenju na nju ću se pozivati u prošlom vremenu.

4 — Prva Direktiva Vijeća od 5. ožujka 1979. o usklađivanju zakona i drugih propisa u odnosu na osnivanje i obavljanje poslova izravnog životnog osiguranja (SL L 63, str. 1.), kako je izmijenjena (a zatim ukinuta Direktivom 2002/83)

5 — Članak 1. stavak 1. točka (a) Prve direktive o životnom osiguranju

6 — Vidjeti, primjerice, prvu i drugu uvodnu izjavu preambule Druge direktive o životnom osiguranju.

7 — Vidjeti, primjerice, uvodne izjave 1. i 2. preambule Treće direktive o životnom osiguranju.

8 — Članak 1. točka (d) Treće direktive o životnom osiguranju definirao je „matičnu državu članicu“ kao „državu članicu u kojoj se nalazi središnja uprava društva za osiguranje koje preuzima obvezu“ [neslužbeni prijevod].

6. Uvodna izjava 23. odnosila se na informacije koje treba pružiti potrošaču [9]:

„[…] na jedinstvenom tržištu osiguranja potrošač će imati širi i raznovrsniji izbor osiguranja; […] kako bi potrošač mogao u potpunosti iskoristiti ovu raznovrsnost i povećanu konkurenciju na tržištu, treba mu pružiti sve potrebne informacije kako bi mogao odabrati osiguranje koje najbolje odgovara njegovim potrebama; […] ovaj je zahtjev za informiranjem još važniji kada se uzme u obzir da razdoblje trajanja obveze može biti vrlo dugo; […] stoga je potrebno uskladiti minimalne propise kako bi potrošač dobio jasne i točne informacije o bitnim svojstvima proizvoda koji su mu ponuđeni […]“ [neslužbeni prijevod].

7. U članku 1. točki (c) pojam „obveza“ bio je definiran kao „obveza koju predstavlja jedna od vrsta osiguranja odnosno poslova iz članka 1. [Prve direktive o životnom osiguranju]“ [neslužbeni prijevod]. U članku 2. stavku 1. bilo je precizirano da se Treća direktiva o životnom osiguranju primjenjivala na obveze i poduzeća na koje se odnosio članak 1. Prve direktive o životnom osiguranju [10].

8. Članak 31. propisao je obvezu priopćavanja informacija ugovaratelju osiguranja:

„1. Ugovaratelju osiguranja prije zaključenja ugovora o osiguranju priopćavaju se barem informacije navedene u Prilogu II. točki A.

2. Ugovaratelja osiguranja tijekom cijelog ugovorenog razdoblja trajanja ugovora treba obavještavati o svim promjenama koje se tiču informacija navedenih u Prilogu II. točki B.

3. Država članica obveze može zahtijevati da društva za osiguranje uz informacije navedene u Prilogu II. ugovaratelju osiguranja pruže i druge informacije, ali samo ako je to nužno za pravilno razumijevanje bitnih elemenata ugovora.

4. Detaljne propise za provedbu ovog članka i Priloga II. utvrđuje država članica obveze.“ [neslužbeni prijevod]

9 — Vidjeti također uvodnu izjavu 20. preambule Treće direktive o životnom osiguranju, koja se pozivala na činjenicu da „[…] u okviru unutarnjeg tržišta u interesu je ugovaratelja osiguranja da ima pristup što široj ponudi osiguruteljnih proizvoda koji su raspoloživi u [Europskoj uniji] kako bi mogao odabrati onaj koji najbolje odgovara njegovim potrebama“ [neslužbeni prijevod].

10 — Vidjeti gore točku 2.

9. U Prilogu II. navedene su „informacije koje se ugovaratelju osiguranja priopćavaju u pisanom obliku prije zaključenja ugovora (A) odnosno za vrijeme trajanja ugovora (B)“ [neslužbeni prijevod]. Te informacije morale su biti „formulirane jasno i točno, u pisanom obliku, na službenom jeziku države članice obveze“ [neslužbeni prijevod]. Prilog II. sadržavao je tablicu (ovdje je prikazana samo točka A):

A. Prije zaključenja ugovora

Informacije o društvu za osiguranje	Informacije o obvezi
(a)1 Naziv društva i njegov pravni oblik	(a)4 Definicija svih naknada iz osiguranja i svih opcija
(a)2 Ime države članice u kojoj se nalazi središnja uprava društva te, ako je to primjereno, zastupništvo odnosno podružnica koja zaključuje ugovor	(a)5 Trajanje ugovora
	(a)6 Način odstupanja od ugovora
(a)3 Adresa središnje uprave te, ako je to primjereno, zastupništva odnosno podružnice koja zaključuje ugovor	(a)7 Način plaćanja premije i trajanje uplata
	(a)8 Način obračuna i raspodjele bonusa
	(a)9 Naznaka otkupne vrijednosti i kapitalizirane vrijednosti te u kojoj su mjeri ove vrijednosti zajamčene
	(a)10 Informacije o premiji za svaku od naknada, uključujući osnovne naknade i dopunske naknade, gdje je to prikladno
	(a)11 Kod osiguranja vezanih uz investicijske fondove, definicija udjela uz koje se vežu naknade
	(a)12 Kod osiguranja vezanih uz investicijske fondove, podatak o vrsti temeljne imovine
	(a)13 Postupak korištenja roka za razmišljanje
	(a)14 Opće informacije o mjerodavnim poreznim propisima za odgovarajuću vrstu osiguranja
	(a)15 Postupak rješavanja pritužbi ugovaratelja osiguranja, osiguranika i korisnika u vezi s ugovorima uključujući žalbeno tijelo, ako takvo tijelo postoji, ne dovodeći u pitanje pravo pokretanja sudskog postupka
	(a)16 Mjerodavno pravo za ugovor ako stranke nemaju mogućnost odabira odnosno, ako stranke imaju mogućnost odabira, pravo koje namjerava odabrati osiguratelj

Nizozemsko pravo

10. U vrijeme sklapanja ugovora[11] primjenjivali su se Wet toezicht verzekeringsbedrijf 1993 (Zakon o nadzoru društava za osiguranje iz 1993.) i Regeling Informatiestrekking aan verzekeringsnemers 1998 (Uredba o pružanju informacija ugovarateljima osiguranja iz 1998.) (u daljnjem tekstu: RIAV 1998.). RIAV 1998. odredio je informacije koje je osiguratelj morao pružiti potencijalnom ugovaratelju osiguranja prije sklapanja ugovora i koje su morale biti sadržane u polici osiguranja. Ti posebni zahtjevi glede informacija primjenjivali su se zajedno s općim načelima ugovornog prava. Informacije koje je trebalo pružiti u skladu s RIAV-om 1998. osobito su se odnosile na „utjecaj troškova i odbitaka

11 — Vidjeti gore točku 1.

naplaćenih ugovaratelju osiguranja na prinos i osigurninu po osnovi ugovora“ (članak 2. stavak 2. točka (q)) i, „prema potrebi, troškove koji se mogu naplatiti pored bruto premije“ (članak 2. stavak 2. točka (r)). Iz zahtjeva za prethodnu odluku proizlazi da članak 2. stavak 2. točka (q) od osiguratelja nije zahtijevao da pruži zaseban pregled ili uvid u stvarne i/ili konačne troškove i njihovu strukturu – što je vrsta informacija za koje H. W. Van Leeuwen tvrdi da ih je trebao primiti [12]. Relevantno zakonodavstvo izmijenjeno je 2008. kako bi u vezi s time bili propisani stroži zahtjevi.

Činjenično stanje, prethodna pitanja i postupak

11. Za utvrđivanje činjeničnog stanja oslonila sam se na nacionalni spis kako bih dopunila sažet opis činjenica sadržan u zahtjevu za prethodnu odluku.

12. Nationale-Nederlanden prije sklapanja ugovora o životnom osiguranju predao je H. W. Van Leeuwenu dokument naslovljen „Voorstel voor flexibel verzekerd beleggen“ („Ponuda fleksibilno osiguranog ulaganja“) od 11. lipnja 1999. Tom dokumentu bilo je priloženo objašnjenje.

13. U skladu s ugovorom, H. W. Van Leeuwen na početku ugovornog odnosa trebao je platiti jednu premiju u iznosu od 8800 nizozemskih guldena, a zatim mjesečne premije u iznosu od 200 nizozemskih guldena (prema H. W. Van Leeuwenu, to odgovara mjesečnim uplatama u iznosu od 90,76 eura ili godišnjim uplatama u iznosu od 1 089,12 eura). Iz nacionalnog spisa proizlazi da posljednja premija dospijeva 1. prosinca 2033.

14. H. W. Van Leeuwen smije za vrijeme trajanja ugovora uzeti dio vrijednosti svojih ulaganja u novcu, u skladu s ugovornim uvjetima.

15. Ako H. W. Van Leeuwen umre prije 1. prosinca 2033., ugovor u pogledu osigurnine nudi dvije opcije. Osigurnina A je zajamčeni i fiksni iznos od 255.000 nizozemskih guldena (približno 116.000 eura). Osigurnina B je (varijabilni) iznos vrijednosti njegovih udjela u investicijskim fondovima (temeljen na vrijednosti tih udjela) na dan njegove smrti, uvećan za 10%. Ako je u trenutku njegove smrti osigurnina B veća od osigurnine A, korisnicima životnog osiguranja H. W. Van Leeuwena isplaćuje se veći iznos. Prema tome, osigurnina A određuje minimalnu razinu osigurnine koju treba isplatiti u slučaju smrti prije 1. prosinca 2033.

16. Ako H. W. Van Leeuwen umre 1. prosinca 2033. ili nakon tog datuma, treba isplatiti osigurninu B. Osigurnina A tada više ne predstavlja zajamčenu minimalnu osigurninu.

17. H. W. Van Leeuwen mogao je odabrati fondove u koje bi ulagao. Prije sklapanja ugovora, dobio je primjere očekivanog povrata (na godišnjoj razini) ovisno o različitim prognozama uspješnosti ulaganja i uzimajući u obzir obvezu plaćanja troškova upravljanja u iznosu od 0,3%. Ti primjeri, koji su bili sadržani u ponudi fleksibilno osiguranog ulaganja, izražavali su stupanj uspješnosti u postotku kao i u iznosu glavnice. H. W. Van Leeuwenu rečeno je da su iznosi uključeni u te primjere bili „neto“ iznosi, to jest također su uzeli u obzir premije za osigurani rizik i troškove koji će nastati osiguratelju za vrijeme trajanja ugovora. Ponuda je sadržavala informacije o prosječnim godišnjim osigurninama koje će se vjerojatno ostvariti na osnovi stvarno uplaćenih premija. U tom kontekstu pružene informacije isticale su da su razlike između očekivanog povrata od ulaganja u cjelini i povrata izračunatog pomoću stvarno plaćenih premija ovisile o osiguranim rizicima i troškovima koje treba platiti, kao i o bilo kojem dodatnom pokriću.

12 — Vidjeti dolje točku 19.

18. Ugovor o životnom osiguranju i ponuda fleksibilno osiguranog ulaganja navodili su da rizik ulaganja snosi osiguranik. Dopis priložen ponudi H. W. Van Leeuwenu objašnjava (kao što je i sama ponuda i njezino obrazloženje) da se prema fleksibilno osiguranom ulaganju dio plaćene premije koristi za kupnju udjela u jednom ili više investicijskih fondova.

19. H. W. Van Leeuwen navodi da je 2008., nakon što je primio sažeto izvješće Nationale-Nederlandena, otkrio da gotovo 60% premije koju je platio nije bilo iskorišteno za ulaganje: velik dio iskorišten je za različite troškove (koji nisu troškovi upravljanja u iznosu od 0,3%), a drugi dio za premiju rizika. H. W. Van Leeuwen žali se da se iz informacija koje je primio ničim nije moglo naslutiti da bi Nationale-Nederlanden mogao zadržati (i zato ne uložiti) tako velik dio premije. Te informacije osobito nisu sadržavale zaseban pregled ili uvid u stvarne i/ili konačne troškove i njihovu strukturu.

20. Nacionalni spis sadrži dokumente s informacijama o životnom osiguranju H. W. Van Leeuwena za razdoblja od 10. travnja 2007. do 10. travnja 2008. i od 10. travnja 2008. do 10. travnja 2009. Ako je i to vrsta informacija koje je H. W. Van Leeuwen primio 2008., za utvrđivanje vrijednosti udjela u učinjenim ulaganjima primijenjena je sljedeća metoda. Tako je za razdoblje od 10. travnja 2007 do 10. travnja 2008. polazna točka bila vrijednost udjela u investicijskim fondovima na dan 10. travnja 2007. Tom iznosu dodane su premije plaćene tijekom tog 12-mjesečnog razdoblja. Od tog iznosa zatim su oduzeti premija rizika, prvi i tekući troškovi osiguravajućeg društva i savjetnika u osiguranju ili agenta, troškovi upravljanja i troškovi za kupnju i prodaju (udjela, pretpostavljam). Vrijednost udjela na dan 10. travnja 2008. bila je rezultat tog iznosa i gubitaka ili dobitaka ostvarenih od udjela tijekom razdoblja od 10. travnja 2007. do 10. travnja 2008. Taj je iznos zatim poslužio kao polazna točka pri utvrđivanju vrijednosti udjela u investicijskim fondovima na dan 10. travnja 2009. (primjenjujući istu metodu).

21. U zahtjevu za prethodnu odluku Rechtbank Rotterdam (Nizozemska) (u daljnjem tekstu: sud koji je uputio zahtjev) navodi da, iako je Nationale-Nederlanden poštovao članak 2. stavak 2. točke (q) i (r) RIAV-a 1998., povrijedio je takozvana „otvorena pravna pravila“, osobito opću i/ili posebnu dužnost pažnje u okviru ugovornog odnosa i predugovorne dobre vjere i/ili zahtjeve razboritosti i poštenja, jer nije pružio informacije o utjecaju troškova i premija rizika na vrijednost ulaganja.

22. Sud koji je uputio zahtjev prekinuo je postupak i zatražio od Suda da se u prethodnom postupku izjasni o sljedećim pitanjima:

„1. Protivi li se pravo Europske unije, a osobito članak 31. stavak 3. Treće direktive o životnom osiguranju, tomu da pružatelj životnog osiguranja mora – na temelju ‚otvorenih’ i/ili nepisanih pravila nizozemskog prava, kao što su to razboritost i poštenje koji reguliraju (pred)ugovorni odnos između pružatelja životnog osiguranja i potencijalnog ugovaratelja osiguranja[,] i/ili opću i/ili posebnu dužnost pažnje – ugovarateljima osiguranja pružiti više informacija o troškovima i premijama rizika osiguranja nego što je to bilo propisano 1999. odredbama nizozemskog prava o provedbi Treće direktive o životnom osiguranju (osobito člankom 2. stavkom 2. točkama (q) i (r) RIAV-a 1998.)?

2. Jesu li za odgovor na prvo pitanje relevantne posljedice ili moguće posljedice nepružanja tih informacija prema nizozemskom pravu?“

23. Nationale-Nederlanden, H. W. Van Leeuwen, austrijska, češka i nizozemska vlada te Europska komisija podnijeli su pisana očitovanja. Iste stranke, osim austrijske i češke vlade, bile su na raspravi održanoj 19. ožujka 2014.

Analiza

Uvodna razmatranja

24. Sud je prethodnim pitanjima pozvan da protumači članak 31. stavak 3. Treće direktive o životnom osiguranju, koji se odnosio na mogućnost države članice da od osiguravajućih društava zahtijeva pružanje dodatnih informacija, uz one navedene u Prilogu II. Međutim, ako su se te informacije ionako morale pružiti, u skladu s člankom 31. stavkom 1. i točkom A Priloga II., više nije potrebno uzeti u obzir članak 31. stavak 3. Prema tome, ako su navedene informacije već bile obuhvaćene stavkom pod točkom A Priloga II., prethodna pitanja su hipotetska, a kako Sud ne daje savjetodavna mišljenja, može odbiti odlučivati o takvom zahtjevu [13].

25. Ako nedostajuće informacije nisu bile obuhvaćene nekom od stavki pod točkom A Priloga II., Sud je pozvan da razmotri je li protivno članku 31. stavku 3. to da država članica koristi „otvorena" i/ili nepisana pravila nacionalnog prava u svrhu ostvarivanja mogućnosti iz te odredbe; u tom slučaju, to pitanje više ne bi bilo hipotetsko. Drugo pitanje odnosi se na to je li za odgovor na prvo pitanje nužno uzeti u obzir posljedice nepružanja informacija prema nacionalnom pravu; to se može prikladno razmotriti prvim pitanjem.

26. Priznajem da čak i nakon uvida u nacionalni spis ne mogu razumjeti kako je točno navedeno osiguranje funkcioniralo. Srećom, mislim da potpuno razumijevanje u biti nije potrebno. Smatram da je ključna činjenica koju treba imati na umu pri tumačenju članka 31. stavka 1. Treće direktive o životnom osiguranju u kontekstu ovog predmeta to da osigurnina koja se isplaćuje na temelju ugovora (djelomično) ovisi o plaćenoj premiji i namjeni za koju se ta premija koristi.

Članak 31. stavak 1. Treće direktive o životnom osiguranju

27. Na raspravi se osobito raspravljalo o tome je li H. W. Van Leeuwenu, u skladu s člankom 31. stavkom 1. Treće direktive o životnom osiguranju, trebalo pružiti nedostajuće informacije. Sve prisutne stranke osim nizozemske vlade smatrale su da te informacije nisu bile obuhvaćene člankom 31. stavkom 1., a osobito stavkom a(10) pod točkom A Priloga II. [14].

28. Članak 31. sadržavao je četiri stavka. Prva dva navodila su obveze glede informacija koje treba pružiti prije sklapanja ugovora (članak 31. stavak 1., koji se odnosi na informacije navedene u točki A Priloga II.) i tijekom trajanja ugovora (članak 31. stavak 2., koji se odnosi na informacije navedene u točki B Priloga II.). Članak 31. stavak 3. odnosio se na uvjete pod kojima su države članice mogle odabrati da od osiguratelja zahtijevaju pružanje dodatnih informacija, uz one navedene u Prilogu II. Članak 31. stavak 4. uređivao je detaljna pravila za provedbu članka 31. stavaka 1. do 3. i Priloga II.

29. Ugovori o osiguranju općenito su pravno komplicirani financijski proizvodi koji se mogu znatno razlikovati ovisno o osiguratelju i koji uključuju znatne i potencijalno dugoročne financijske obveze. To je ugovorni odnos u kojem se „ugovaratelj osiguranja nalazi u slabijem položaju u odnosu na osiguratelja" [15].

13 — Vidjeti, primjerice, presudu Kamberaj, C-571/10, EU:C:2012:233, t. 41. i 42. i navedenu sudsku praksu.

14 — Činilo se da je Komisija u svojim pisanim očitovanjima prihvatila da su informacije možda obuhvaćene stavkom a(10); ali na raspravi je promijenila svoje stajalište.

15 — Presuda Endress, C-209/12, EU:C:2013:864, t. 29. Vidjeti također točku 45. mojeg mišljenja u tom predmetu (EU:C:2013:472). Kao dio zaštite te slabije stranke, dostupno je pravo otkaza: vidjeti članak 15. Druge direktive o životnom osiguranju.

30. Svrha zahtjeva za informacijama iz članka 31. bila je da se potencijalnom ugovaratelju osiguranja omogući da izabere ugovor koji najbolje odgovara njegovim potrebama: trebao je primiti jasne i točne informacije o bitnim osobinama ponuđenih mu proizvoda [16]. Ugovaratelj osiguranja morao je primiti precizne informacije [17]. Kako ja to shvaćam, on je na temelju tih informacija trebao biti u stanju razumjeti prednosti i rizike povezane s određenim ponuđenim mu proizvodom i usporediti ih s onima povezanima s drugim proizvodima.

31. U memorandumu obrazloženja prijedloga Treće direktive o životnom osiguranju bilo je navedeno da prijedlog „[…] nije namijenjen usklađivanju ugovornog materijalnog prava i uvjeta osiguranja“ [18] [neslužbeni prijevod]. Što se tiče odredbe o transparentnosti (članak 27. prijedloga), u memorandumu obrazloženja bilo je navedeno da, ako potrošač želi „[…] u potpunosti iskoristiti povećanu konkurenciju među rastućim brojem ugovora, mora imati jasne i točne informacije o bitnim osobinama ponuđenih mu proizvoda, kako tijekom predugovorne faze, da bi ga vodile pri izboru, tako i tijekom trajanja ugovora u slučaju promjena“ [19]. Popis informacija u Prilogu II. bio je minimalni popis i obveza pružanja informacija nije bila namijenjena ograničavanju izbora dostupnih proizvoda [20].

32. Zakonodavac je stoga pripremio popis stavki informacija o osiguravajućem društvu i obvezi koje se moraju pružiti potencijalnom ugovaratelju osiguranja. Kada se članak 31. stavak 1. tumači zajedno s uvodnom izjavom 23. i člankom 31. stavkom 3., postaje jasno da taj popis (u desnom stupcu tablice pod točkom A Priloga II.) obuhvaća informacije o bitnim elementima obveze. Iz teksta članka 31. stavka 1. bilo je razvidno da moraju biti pružene „barem“ te informacije. Međutim, mogle bi postojati druge informacije, koje bi u smislu članka 31. stavka 3. bile „nužne“ za razumijevanje bitnih elemenata obveza. Pod navedenim uvjetima, države članice imale su mogućnost zahtijevati da se takve informacije također pruže potencijalnom ugovaratelju osiguranja.

33. U skladu s navedenim, razmotrit ću skupine informacija koje su bile navedene pod točkom A Priloga II. Prema mojem mišljenju, relevantne su dvije stavke.

34. U skladu sa stavkama a(4) i a(10), informacije o obvezi morale su sadržavati „[d]efiniciju svih naknada iz osiguranja [osigurnina] i svih opcija“ i „[i]nformacije o premiji za svaku od naknada [osigurnina], uključujući osnovne naknade [osigurnine] i dopunske naknade [osigurnine], gdje je to prikladno“ [neslužbeni prijevod].

35. U skladu s razlikovanjem između životnog osiguranja i dopunskog osiguranja uz životno osiguranje [21], stavkama a(4) i a(10) predvidjelo se da bi se na temelju ugovora o životnom osiguranju mogle isplatiti višestruke osigurnine. Svaka osigurnina morala je biti definirana i u vezi sa svakom morala se pružiti informacija o premiji.

36. Međutim, u Trećoj direktivi o životnom osiguranju nisu bili definirani pojmovi „osigurnina“ i „premije“. Jednako tako, tekst stavki pod točkom A Priloga II. nije se odnosio na „troškove“ ili „premije rizika“.

16 — Uvodna izjava 23. preambule Treće direktive o životnom osiguranju. Vidjeti također presudu Axa Royale Belge, C-386/00, EU:C:2002:136, t. 20. Vidjeti također točku 59. mojeg mišljenja u predmetu Endress, EU:C:2013:472, gore navedenog u bilješci 15.

17 — Presuda Endress, EU:C:2013:864, gore navedena u bilješci 15., t. 25.

18 — Memorandum obrazloženja prijedloga Treće direktive Vijeća o usklađivanju zakona i drugih propisa o izravnom životnom osiguranju i izmjeni direktiva 79/2677/EEZ i 90/619/EEZ, COM(91) 57 *final* (SL 1991 C 99, str. 2), str. 6 (u daljnjem tekstu: memorandum obrazloženja).

19 — Memorandum obrazloženja, gore naveden u bilješci 18., str. 29.

20 — Memorandum obrazloženja, gore naveden u bilješci 18., str. 29.

21 — Vidjeti članak 1. točku (c) Treće direktive o životnom osiguranju, u vezi s člankom 1. točkama (a) i (c) Prve direktive o životnom osiguranju. Vidjeti također gore točku 2.

37. Prema mojem shvaćanju, životno je osiguranje u svojem najjednostavnijem obliku ugovor na temelju kojeg je osiguratelj dužan korisniku isplatiti zajamčeni iznos (i možda pokriti određene troškove) ako osiguranik (koji može, ali ne mora biti ugovaratelj osiguranja) umre tijekom trajanja osiguranja. Osigurnina koju treba isplatiti na temelju životnog osiguranja jest pokriće osiguranja za razdoblje životnog osiguranja, koje stoga uključuje tu isplatu za slučaj smrti. Za razliku od većine drugih vrsta ugovora o osiguranju, životno osiguranje ne osigurava od neizvjesnog rizika: svatko umre. Neizvjesnost se odnosi na to hoće li smrt nastupiti tijekom razdoblja pokrića osiguranja. Osiguranje pruža određenu razinu financijske naknade za pokriće financijske štete nastale kao posljedica te smrti.

38. Premija je dogovorena cijena koja se plaća jednokratno ili obročno u zamjenu za pokriće osiguranja. Ako je iznos zajamčene osigurnine fiksan, zasebna uporaba dijelova premije vjerojatno nije bitna pri izboru koji proizvod životnog osiguranja kupiti. Premija može pokrivati, primjerice, dobit koju osiguratelj želi ostvariti, troškove i iznos potreban za financiranje potraživanja za slučaj smrti u skladu s osigurateljevim tehničkim odredbama [22]. Međutim, takvi aspekti utječu na rizik koji snosi osiguratelj, a ne ugovaratelj osiguranja. Primjerice, što dulje osiguranik živi, u pravilu raste rizik iznenadne smrti. Istodobno se akumulira kapital za financiranje isplate osigurnine, a (osigurateljevi) financijski troškovi povezani s teretom tog rizika vjerojatno će se smanjiti. Prema tome, mogla bi se smanjiti i sama premija rizika. Međutim, ako je u ugovoru određeno fiksno i redovno plaćanje premije, informacije o daljnjoj uporabi jednog dijela premije (u odnosu na druge dijelove, korištene za druge namjene) vjerojatno ne bi utjecale na ugovarateljev izbor proizvoda osiguranja jer premija koju treba platiti i osigurnina koju treba primiti ostaju nepromjenjive tijekom cijelog trajanja ugovora. Potencijalni ugovaratelji osiguranja ne moraju uvijek znati kako se dalje koriste različiti dijelovi premije kako bi mogli usporediti proizvode životnog osiguranja i na temelju informacija donijeti odluku o tome koji proizvod kupiti.

39. Na osnovi toga mislim da stavke a(4) i a(10) pod točkom A Priloga II. nije moguće tumačiti tako da informacije o različitim namjenama za koje se premija koristi predstavljaju informacije o bitnim elementima obveze koje su morale biti pružene ugovaratelju osiguranja u svim okolnostima i u odnosu na sve vrste ugovora. U tekstu ne vidim osnovu za tako opće primjenjivu obvezu. Ona ne proizlazi ni iz općeg cilja informacijskih zahtjeva iz članka 31.

40. Međutim, činjenica da se obveza ne primjenjuje u svim okolnostima ne znači da se ne može primijeniti u nekim okolnostima.

41. To je osobito ovdje slučaj jer je tekst stavke a(10) frazom „gdje je to prikladno“ ograničio obvezu pružanja informacija o premiji za svaku osigurninu koja je u skladu sa stavkom a(4) morala biti definirana. Jesu li informacije o premiji koju treba plaćati za definiranu osigurninu „prikladne“, prema mojem mišljenju, ovisilo je o tome što je točno bilo potrebno da se potencijalnom ugovaratelju osiguranja omogući da razumije bitne elemente određenog ponuđenog proizvoda i prema tome odluči hoće li ga kupiti [23]. Prema tome, vrsta i narav ponuđenog proizvoda moraju se uzeti u obzir pri utvrđivanju opsega obveze iz stavke a(10) u vezi sa stavkom a(4) u pogledu ponuđenog proizvoda.

42. Što to znači za ugovor o životnom osiguranju kakav je sklopio H. W. Van Leeuwen?

22 — Vidjeti, primjerice, članak 17. Prve direktive o životnom osiguranju, izmijenjen člankom 18. Treće direktive o životnom osiguranju.

23 — U tom pogledu, uvodna izjava 23. preambule Treće direktive o životnom osiguranju govori o proizvodima koji su *ponuđeni* potrošaču. Vidjeti također mišljenje nezavisnog odvjetnika F. G. Jacobsa u predmetu Axa Royale Belge, EU:C:2011:612, presuda navedena u bilješci 16., t. 25. i 26.

43. Vrsta ugovora o životnom osiguranju H. W. Van Leeuwena različita je od jednostavnog modela koji sam opisala. Njegov ugovor u biti kombinira životno osiguranje i ulaganje spojene u isti proizvod. (U ovom je predmetu i sam element životnog osiguranja također povezan s hipotekom H. W. Van Leeuwena.) Sud je već presudio – i to ovdje nije sporno – da ugovor koji povezuje životno osiguranje s ulaganjem pripada vrsti životnog osiguranja[24].

44. Sve se stranke, čini se, također slažu da ugovor o životnom osiguranju H. W. Van Leeuwena pokriva jedan rizik i jamči jednu osigurninu čiji iznos ovisi o tome kada će on umrijeti. Prema tome, to nije situacija u kojoj postoje glavna i dopunska osigurnina u smislu stavke a(10). Postoji jedna osigurnina vezana za jedan rizik. Međutim, postoje dvije alternativne metode određivanja visine osigurnine: osigurnina A je fiksni i zajamčeni iznos (jednostavni model životnog osiguranja), dok je osigurnina B varijabilna.

45. Smatram da definicija opsega obveze iz stavke a(10) u vezi sa stavkom a(4) pod točkom A Priloga II., u odnosu na životno osiguranje kakvo je sklopio H. W. Van Leeuwen, ne ovisi o detaljnom razumijevanju točne metode primijenjene za određivanje osigurnine B.

46. Na temelju zahtjeva za prethodnu odluku i očitovanja iznesenih na raspravi, u početku sam razumjela da se metoda sastoji od mjesečnog oduzimanja više vrsta troškova i premije rizika od plaćene premije i uplaćivanja ostatka u izabrani investicijski fond. Međutim, nakon što sam proučila informacije iz nacionalnog spisa koje se odnose na razdoblje od 2007. do 2009., smatram da je bila primijenjena drukčija metoda: oduzimalo se od vrijednosti udjela u investicijskim fondovima, uvećanih za premije plaćene tijekom godine; a zatim su bili dodani gubici ili dobiti od ulaganja tijekom te godine, kako bi se utvrdila nova vrijednost udjela.

47. Bez obzira na to koja je točno metoda primijenjena, čini mi se očitim – i to je ključno – da različite uporabe premije mogu utjecati na visinu osigurnine B.

48. Ako zanemarimo opće rizike kojima je izloženo svako ulaganje, jasno je da će visina uloženog iznosa (kapitala) vjerojatno utjecati na vrijednost učinjenih ulaganja i naposljetku na visinu očekivanih dobitaka (ili gubitaka). U slučaju u kojem taj kapital ovisi o drugim uporabama plaćene premije, a vrijednost tih ulaganja određuje osigurninu životnog osiguranja, članak 31. stavak 1. Treće direktive o životnom osiguranju, u vezi sa stavkama a(4) i a(10) pod točkom A Priloga II., zahtijevao je da informacije o premiji i definicija osigurnine budu dovoljno detaljni da potencijalnom ugovaratelju osiguranja omogućavaju razumijevanje veze između premije i osigurnine, različite uporabe premije i mjerila koja utječu na iznos premije koji je korišten za ulaganje i za druge namjene.

49. Smatram da potencijalni ugovaratelj osiguranja bez tih jasnih i točnih informacija nije mogao donijeti informiranu odluku o tome koji ugovor najbolje odgovara njegovim potrebama, nije mogao procijeniti rizik ulaganja, koji je pak utjecao na osigurninu za koju je on (ili korisnici njegova životnog osiguranja) mogao očekivati da će je primiti na temelju životnog osiguranja i nije mogao, ako je bilo potrebno, usporediti takve rizike i osigurnine s drugim ponuđenim sličnim proizvodima.

50. Potencijalni ugovaratelj osiguranja, prema tome, morao je biti informiran o tome kako se osiguratelj može u skladu s ugovorom koristiti premijom i odlučiti koji se dio ulaže. Zbog vrste i naravi ugovora, te uporabe bile su *njegov rizik*, a ne samo osiguratelјev rizik.

24 — Vidjeti, primjerice, presudu González Alonso, C-166/11, EU:C:2012:119, t. 29. do 31. Točka A Priloga II. potvrđuje da se Treća direktiva o životnom osiguranju primjenjuje na takve miješane proizvode: u skladu sa stavkama a(11) i a(12) pod točkom A Priloga II., definicija udjela uz koje se vežu naknade i podatak o vrsti temeljne imovine informacije su koje se moraju pružiti potencijalnim ugovarateljima osiguranja.

51. Zaključujem da u okolnostima u kojima uporabe premije ne mogu biti izražene u apsolutnim iznosima ili postocima, mjerila primijenjena za određivanje iznosa premije koja se koristi za jednu ili drugu namjenu moraju biti jasno i točno navedena u informacijama pruženima prije sklapanja ugovora o životnom osiguranju, kako to zahtijevaju članak 31. stavak 1. Treće direktive o životnom osiguranju i stavke a(4) i a(10) pod točkom A Priloga II. Nacionalno pravo mora se tumačiti u svjetlu tih razmatranja.

52. Za slučaj da se Sud ne složi s ovim zaključkom, sad ću razmotriti članak 31. stavak 3. (koji je predmet određenih prethodnih pitanja).

Članak 31. stavak 3. Treće direktive o životnom osiguranju

53. Svojim pitanjima sud koji je uputio zahtjev pita protivi li se članak 31. stavak 3. Treće direktive o životnom osiguranju uporabi „otvorenih" i/ili nepisanih pravila nacionalnog prava koja osiguratelja obvezuju da pruži informacije koje nisu navedene pod točkom A Priloga II.[25].

54. Sud koji je uputio zahtjev nije jasno definirao ili razlikovao „otvorena" pravila i/ili „nepisana" pravila nizozemskog prava. Primjerice, identificirao je „razboritost i poštenje koji reguliraju (pred)ugovorni odnos između pružatelja životnog osiguranja i potencijalnog ugovaratelja osiguranja, i/ili opću i/ili posebnu dužnost pažnje". Za potrebe ovog predmeta, smatrat ću da su to pravna pravila koja nisu propisana zakonodavstvom, imajući na umu da takva pravila mogu imati različitu namjenu i pravnu snagu u pravnim sustavima različitih država članica.

55. Neke stranke razumjele su da se prvo pitanje odnosi na to jesu li opća načela oblik *prijenosa* koji može u cijelosti prenijeti sadržaj obveze iz članka 31. stavka 3. Treće direktive o životnom osiguranju.

56. Ja stvar razumijem drukčije.

57. Članak 31. stavak 3. nije bio namijenjen prijenosu. Države članice nisu bile obvezne prenijeti članak 31. stavak 3. u nacionalno pravo; ali ako su iskoristile mogućnost koju im je ta odredba ponudila, morale su također poštovati njome propisana ograničenja. Tu se, dakle, postavlja pitanje može li se ta mogućnost ostvariti primjenom pravnih pravila koja nisu zakonodavstvo.

58. Sud je u predmetu Axa Royale Belge presudio da, uzimajući u obzir namjeru zakonodavca da se neopravdano ne ograniči izbor proizvoda osiguranja ponuđenih na unutarnjem tržištu, „dodatne informacije koje bi države članice mogle zahtijevati u skladu s [člankom 31. stavkom 3.] moraju biti jasne, točne i potrebne za pravilno razumijevanje bitnih osobina proizvoda osiguranja ponuđenih ugovaratelju osiguranja"[26].

59. Prema tome, pravo ugovaratelja osiguranja da primi (i odgovarajuća obveza osiguratelja da pruži) informacije različite od onih navedenih u članku 31. stavku 1. i pod točkom A Priloga II. ovisi o odluci države članice da ostvari mogućnost iz članka 31. stavka 3. u skladu s ondje navedenim uvjetima.

25 — Povezana pitanja razmatrao je Sud EFTA-e u presudi od 13. lipnja 2013., Koch, E-11/12 (Zbornik Suda EFTA-e, još neobjavljen), u kojoj je presudio da: „[…] ne dovodeći u pitanje druge odredbe i dokle god njihova učinkovitost nije ugrožena, [Treća direktiva o životnom osiguranju] i Direktiva 2002/83 ne sprječavaju države EGP-a da primjenjuju opća načela nacionalnog ugovornog prava za ustanovljavanje obveze pružanja savjeta glede složenih financijskih instrumenata, poput životnog osiguranja, koji se prodaju potrošačima […]" (t. 77.).

26 — Presuda Axa Royale Belge, EU:C:2002:136, gore navedena u bilješci 16., t. 24.

60. Posebice, pravo države članice da zahtijeva takve dodatne informacije ovisilo je (i) o cilju informacija (jesu li zahtijevane informacije bile „potrebne“ za pravilno razumijevanje bitnih osobina proizvoda osiguranja ponuđenih potencijalnom ugovaratelju osiguranja) i (ii) o sadržaju informacija (jesu li informacije koje ona zahtijeva „jasne“ i „točne“). Ta su dva uvjeta povezana. Ako su informacije općenite i nejasne, nije riječ o informacijama koje su potrebne za namjene opisane u članku 31. stavku 3. To je bilo potvrđeno u samoj presudi Axa Royale Belge [27].

61. Smatram da tekst članka 31. stavka 3. nije ograničio ili propisao *oblik* mjere pomoću koje bi se mogućnost iz te odredbe mogla ostvariti.

62. Izvor nacionalnog prava koji je poslužio za ostvarivanje mogućnosti iz članka 31. stavka 3., prema tome, morao je biti takav da je omogućavao određivanje cilja i sadržaja informacija. U suprotnom, bilo bi nemoguće provjeriti jesu li države članice ispunile uvjete iz članka 31. stavka 3. i osigurati dovoljnu pravnu sigurnost. Prema tome, nacionalno pravo moralo je jasno i pouzdano utvrditi informacije koje osiguratelj treba pružiti, a ugovaratelj osiguranja može očekivati da će ih primiti. Ako su ti uvjeti bili ispunjeni, tekst članka 31. stavka 3. Treće direktive o životnom osiguranju nije ograničavao izbor država članica na način da isključuje pravna pravila koja nisu zakonodavstvo.

63. Na to stajalište ne utječu posljedice nepružanja informacija ugovaratelju osiguranja prema nacionalnom pravu. U ovom će predmetu tumačenje članka 31. Treće direktive o životnom osiguranju „razja[sniti] i [odrediti] njezino značenj[e] i doseg, kako ju je trebalo razumjeti i primijeniti od trenutka njezina stupanja na snagu“ [28]. To tumačenje prava EU-a mora se razlikovati od učinka koji ima to tumačenje prema pravu Europske unije i nacionalnom pravu [29]. Direktive EU-a moraju se tumačiti ujednačeno i autonomno diljem Europske unije [30]. Osim ako se odnose na nacionalno pravo ili se na neki drugi način temelje na njemu, posljedice toga da se na osnovi nacionalnog prava jednom tumačenju tih direktiva daje prednost pred drugim nisu relevantne za njihovo tumačenje. Da to nije tako, bilo bi ugroženo ujednačeno tumačenje i nadređenost prava EU-a. Odgovor na drugo pitanje stoga je prema mojem mišljenju niječan.

64. Na pitanje mogu li „otvorena“ i/ili „nepisana“ pravila nacionalnog prava za potrebe članka 31. stavka 3. odrediti dodatne informacije koje su „jasne, točne i potrebne za pravilno razumijevanje bitnih osobina proizvoda osiguranja ponuđenih ugovaratelju osiguranja“ (kriterij u presudi Axa Royale Belge) ili ne mogu, prema mojem mišljenju, nije moguće apstraktno odgovoriti. Takva pravila mogu (primjerice) biti opća pravna načela nekog pravnog sustava ili posebna pravila za posebnu vrstu transakcije (poput načela, prisutnog u više pravnih sustava EU-a, da su ugovori o osiguranju *uberrimae fidei*). Malo je vjerojatno da će pravila biti doslovno „nepisana“; ali bi mogla biti „nepropisana pravila“ i/ili pravila izvedena iz sudske prakse. Kako ona točno funkcioniraju i s kojim će stupnjem jasnoće, preciznosti i predvidljivosti nametnuti obveze bilo kojoj od stranaka transakcije ovisit će o konkretnom pravnom sustavu. Sud koji je uputio zahtjev u ovom predmetu nije Sudu detaljno objasnio što u pravnom smislu znače „‚otvorena’ i/ili nepisana pravila nizozemskog prava – kao što su to razboritost i poštenje koji reguliraju (pred)ugovorni odnos između pružatelja životnog osiguranja i potencijalnog ugovaratelja osiguranja, i/ili opću i/ili posebnu dužnost pažnje“ ili kako djeluju u nacionalnom pravu. U tim okolnostima, ne mogu se izjasniti o tome mogu li ta posebna pravila ispunjavati uvjete iz članka 31. stavka 1. Treće direktive o životnom osiguranju ili ne mogu.

27 — Presuda Axa Royale Belge, EU:C:2002:136, gore navedena u bilješci 16., t. 27. do 30.

28 — Presuda Endress, EU:C:2013:864, gore navedena u bilješci 15., t. 35. i navedena sudska praksa.

29 — U iznimnim okolnostima takvo tumačenje može dovesti do ograničavanja vremenskih učinaka presude Suda. Međutim, u ovom predmetu Sudu nije bio predložen nijedan dokaz koji bi upućivao na potrebu za tim. Vidjeti, primjerice, presudu Endress, EU:C:2013:864, gore navedenu u bilješci 15., t. 36. i navedenu sudsku praksu.

30 — Vidjeti, primjerice, presudu Malaysia Dairy Industries, C-320/12, EU:C:2013:435, t. 25. i navedenu sudsku praksu.

Zaključak

65. S obzirom na sva prethodna razmatranja, smatram da bi Sud na pitanja koja mu je uputio Rechtbank Rotterdam (Nizozemska) trebao odgovoriti na sljedeći način:

U skladu s člankom 31. stavkom 1. i stavkom a(10) u vezi sa stavkom a(4) pod točkom A Priloga II. Direktivi Vijeća 92/96/EEZ od 10. studenoga 1992. o usklađivanju zakona i drugih propisa o izravnom životnom osiguranju i izmjeni direktiva 79/267/EEZ i 90/619/EEZ, potencijalnom ugovaratelju osiguranja koji želi kupiti proizvod životnog osiguranja s ulagačkom komponentom na temelju kojeg se dio premije ulaže, prije sklapanja ugovora o životnom osiguranju moraju se pružiti informacije o premiji i definicija osigurnine, tako da mu se omogući razumijevanje veze između premije i osigurnine, različitih uporaba premije i mjerila koja utječu na iznos premije koja se koristi za ulaganje i za druge namjene.

Članak 31. stavak 3. Direktive Vijeća 92/96 ne protivi se tomu da države članice mogućnost navedenu u tom članku ostvaruju putem „otvorenih“ i/ili nepisanih pravila, ako su ispunjeni uvjeti iz te odredbe. Na taj zaključak ne utječu posljedice nepružanja potrebnih informacija prije sklapanja ugovora o životnom osiguranju prema nacionalnom pravu.